

Posledný klasik

Ernest Zmeták – zberateľ (názov štúdie Pod značkou E. Z. Zberateľ – znalec – mecén)

Ernest Zmeták bol rovnakovýznamným zberateľom, jeho súkromné zberateľské aktivity umožnili vznik novej inštitúcie – Galérii umenia v Nových Zámkoch. Okrem Slovenskej národnej galérie ide o jedinú zachovalú slovenskú zbierku 20. storočia, v rámci ktorej bola v SNG programovo budovaná kolekcia starého európskeho maliarstva a grafiky. Predmetná výstava neprezentuje zbierku v celej svojej šírke, nie je ani kvalitatívnym výberom špičkových diel, či priestorom na vedecké prehodnocovanie atribúcií, jej ambíciou je skôr postihnutie osobnosti umelca cez prizmu jeho zberateľstva. Zmetákova zbierka je zbierkou s pomerne dlhým, no na udalosti chudobným životom: netešila sa prehnanému záujmu kunsthistorikov, nedočkala sa vydania katalógu ani zásadnejších domácich či zahraničných prehliadok. Už samotné budovanie zbierky umelcom, neskôr spolu s manželkou Danicou, sa dnes javí ako akési rezíduum cností „starej“ doby. Rôznorodosť materiálu, túžba získať diela veľkých majstrov európskeho maliarstva, obľuba umeleckého remesla riadená „úctou a obdivom k výtvarnému prejavu iných umelcov, nehľadiac na úzky rámec dobový či národnostný... bez prihliadnutia na dobovú módu, konjunktúru alebo chvíľkový úspech umelca“ v kombinácii s pokusom prezentovať diela v podobe dejín a v neposlednom rade samotné gesto darovať a sprístupniť zbierku, kladú zberateľskú činnosť Ernesta Zmetáka na hranicu nových postupov zberateľstva z konca 19. a z prvej polovice 20. storočia. Zbierať začal v roku 1946 (Portrét dámy od maďarského portrétistu Miklósa Barabása), prestal až krátko pred smrťou, možno teda hovoriť o vášni pestovanej vyše polstoročia, zrejme už od začiatku motivovanej želaním venovať zbierku rodnému mestu a prispieť k pozdvihnutiu jeho kultúrnej úrovne. Podarilo sa mu zhromaždiť viac ako dvetisíc, viac-menej cenných umeleckých diel – malieb, grafík, kresieb, sôch a starožitností, ktoré sa roku 1979 stali základom daru Ernesta Zmetáka a Danice Zmetákovej (1980 – sprístupnenie prvej expozície) a zároveň najrozsiahlejšou časťou zbierok Galérie umenia v Nových Zámkoch.

Ernest Zmeták sa v osemdesiatych rokoch ocitol v pozícii, ktorá u nás nemala dovtedy obdobu: vzdal sa majetku v prospech verejnosti, stal sa mecénášom kultúrneho života; išlo o nesporne ojedinelý jav v slovenskom kultúrnom kontexte. Dovtedy síce poznáme príklady z nášho územia, no nie v jeho prospech – najcennejšia časť zbierky grófa Jána Pálffyho bola odkázaná Szépművészeti Múzeu v Budapešti, rovnako ako zbierka grófa Dionýza Andrásyho či slávna kolekcia diel Habsburgovcov z Bratislavského hradu, odvezená do Viedne. Zmetákovci si uplatňovali právo na narábanie so zbierkou, na umelecké vedenie galérie, ktorá mala spolu so zriaďovateľom usilovať o postavenie samostatnej budovy (sídliť v provizóriu, až od roku 2004 v nových priestoroch). Vznikali väčšie či menšie nejasnosti v prípade niektorých zbierkových predmetov, v roku 1986 bol vydaný katalóg – album, obsahujúci fotografie darovaných diel, nachádzali sa tam aj také, ktoré fakticky Galérii umenia nikdy odovzdané neboli, ale naďalej zostali fyzicky v majetku umelca (dnes sú predmetom dedičského konania).

Zbierka a osobnosť Ernesta Zmetáka stoja v európskom kontexte a v dejinách zberateľstva na niekoľkých, spolu úzko súvisiacich prienkoch: na geograficko-národnom – zbierka bola budovaná na Slovensku, jej väčšia časť je prezentovaná v Nových Zámkoch a patrí štátu. Zmeták tu zúročil svoje kontakty s budapeštianskym prostredím. V skladbe zbierky popri starom európskom a slovenskom umení dominuje práve maďarské – uhorské – maliarstvo 19. storočia a maďarská medzivojnová moderna. Vďaka rôznorodému materiálu a zámeru zberateľa stojí aj na typovom prieniku. Na základe jeho vlastných výpovedí sa možno domnievať, že povahu zbierky v značnej miere ovplyvnila pomerne raná skúsenosť z rodiska (zbierka lekárnik Imricha Farkasa), podobné boli na Slovensku veľmi bežné, ich majitelia – „amateur“, vážení mešťania, so zaniatením zhromažďovali všetko, čo považovali za umelecky hodnotné a potrebné uchovať pre budúce generácie. Zmeták nemal ambíciu pretvoriť na múzeum svoj vlastný príbytok, nebol „scénikom“, svoje zbierky neaaranžoval, nebudoval ansámblové interiéry ako niektorí jeho domáci i zahraniční predchodcovia. Týmto prístupom a zbieraním aj iného, než len starého umenia, sa vymanil spod meštianskych predstáv o výlučnej sebareprezentácii svojho statusu. Nakoniec funkciu reprezentácie spĺňala novozámocká galéria. Mal výhodu prameniaca z výtvarného vzdelania a možnosti cestovať. V odpovediach na otázku „prečo zbiera?“ sa častokrát odvolával na úctu k práci rúk iného umelca a kvalitu remeselného prevedenia. Bol skvelým znalcom, človekom rozpoznajúcim kvalitu od bežného starinárskeho tovaru a milovníkom tzv. pôvabných či len niečím zaujímavých diel. I keď v honbe za veľdielami dokázal neochvejne podliehať správnosti svojich názorov, predovšetkým vo veciach atribúcií, v zásadnej kategorizácii sa nemýlil a každý kus, ktorý získal, má v rámci jeho zbierky logické opodstatnenie. Obľuboval diela neznámych autorov, bez signatúr a autorských značiek, vzrušovala ho predstava bádania, objavenia dovtedy nepoznaného. Takto sa do galérie dostalo niekoľko malieb, ktoré považoval za diela autorov európskeho mena a patria k „top ten“ zbierky. Závažnou otázkou, bohužiaľ otvorenou, pri dielach európskych majstrov (pripisovaných autorom ako del Sarto, Bellotto, Piazzetta, Meypens, Corot, Leibl...) zostáva ich proveniencia a spôsob nadobudnutia. Neuvedenie týchto informácií bolo

viackrát Zmetákovi vyčítané, i keď je zrejmé, že išlo len o administratívny nedostatok. Ako umelec sa zaujímal o vizuálne zaujímavé a príťažlivé umelecké diela, lákali ho, či už svojím formálnym riešením alebo bizarným námetom.

Akcent zberateľského záujmu bol však kladený na staré európske umenie, resp. na umenie 15. – 19. storočia. Získal pomerne rozsiahlu kolekciu neskorostredovekých drevorezov zo 16. storočia, časť zbierky možno považovať za poctu učiteľom a jeho alma mater. Rád sa obklopoval dielami Vilmosa Abu-Nováka, ktorého si nielen vážil, ale považoval ho za svojho „duchovného otca“. Práve pri zbieraní maďarského moderného maliarstva (diela Bélu Kontulyho, Károlya Patkó, Istvána Szönyiho, Józsefa Egryho, Armanda Schönbergera, Vilmosa Perlotta-Csabu, Gyulu Rudnaya, Jánosa Kmettyho, Auréla Bernátha, Alberta Bertalana či Gyulu Derkovitsa) sa najväčšmi prejavil ako umelec – zberateľ. V starom umení obdivoval remeselnú stránku vecí, pri modernom ctí hlavne umelecké a estetické princípy, v interakcii s vlastnými názormi. Na dielach z 19. a začiatku 20. storočia mu bola zasa sympatická atmosféra, ktorú vyžarujú, v spomienkach sa mu vracala atmosféra Budapešti (Mihály Munkácsy, Bertalan Székely, Miklós Barabás, József Borsos, Pál Szinyei-Merse, Antal Ligeti, Géza Mészoly, Lajos Deák-Ébner, István Csók a i.). Tak, ako sa do Talianska vracal nielen fyzicky, ale aj vo svojej tvorbe, do Budapešti sa vracal prostredníctvom svojej zbierky.

Ernest Zmeták – bol ako zberateľ nepriamym dedičom princípov veľkých zbierok 19. storočia. V zdanlivej nekonceptčnosti jeho úsilí sa javia hlavne tri ciele: vybudovať kvalitnú zbierku starého európskeho umenia, venovať zbierku verejnosti a postupne ju dopĺňať tak, aby postihla čo najviac zo spektra dejín výtvarného umenia. Ich naplnenie nebolo z objektívnych príčin možné. Znemožňovalo to politické pozadie doby, nedostatok dostupných kvalitných diel a v neposlednom rade aj nepochopenie jeho šľachtného úmyslu zo strany zodpovedných inštitúcií. Odborné vedenie pri akvizíciách saturovala Zmetákova sčítanosť, jeho cit a skúsenosti nadobudnuté rokmi praxe a kontaktov s heterogénnym materiálom. Čo však možno vyčítať, je nevypracovanie akvizičného plánu galérie v súčinnosti s darcom, ktorého postupné napĺňanie mohlo zabrániť istej živelnosti, keďže Zmeták dodával diela do galérie až do deväťdesiatych rokov. Ako umelec však nejavil o obrazy či krásne predmety záujem – podobne ako to robili napr. barokoví umelci – ani jeden zo zbierkových predmetov sa na žiadnom jeho obraze neobjavil a nikdy ani svoju zbierku nezobrazil.

Kurátor výstavy: Július Barczy